

Cuprins

Argument	9
ȘCOALA DIN MILET	11
Thales din Milet	11
A. <i>Viața și învățătura</i>	12
B. <i>Fragmente</i>	14
Anaximandros din Milet	14
A. <i>Viața și învățătura</i>	15
B. <i>Fragmente</i>	17
Anaximenes din Milet	18
A. <i>Viața și învățătura</i>	18
B. <i>Fragmente</i>	19
PYTHAGORAS ȘI PYTHAGORISMUL	21
A. <i>Viața și învățătura</i>	21
B. <i>Doctrina vechiului pythagorism</i>	22
REPREZENTANȚI AI VECHIULUI PYTHAGORISM	27
Hippasos	27
Petron din Himera	27
REPREZENTANȚI AI PYTHAGORISMULUI ULTERIOR	29
Philolaos	29
A. <i>Viața și învățătura</i>	29
B. <i>Fragmente</i>	29
Archytas	30
A. <i>Viața și învățătura</i>	30
B. <i>Fragmente</i>	31
Heraclit din Efes	31
A. <i>Viața și învățătura</i>	31

<i>B. Fragmente</i>	32
ȘCOALA DIN ELEA	35
Parmenides	35
<i>A. Viața și învățătura</i>	35
<i>B. Fragmente</i>	36
Zenon	38
<i>A. Viața și învățătura</i>	38
<i>B. Fragmente</i>	40
Melissos din Samos	40
<i>A. Viața și învățătura</i>	41
<i>B. Fragmente</i>	41
EMPEDOCLES	43
<i>A. Viața și opera</i>	43
<i>B. Fragmente</i>	45
ANAXAGORAS	49
<i>A. Viața și învățătura</i>	50
<i>B. Fragmente</i>	51
ȘCOALA ATOMISTĂ	53
Leucip	53
<i>A. Viața și învățătura</i>	53
Democrit	55
<i>A. Viața și învățătura</i>	56
<i>B. Fragmente</i>	59
SOFIȘTII	63
Protagoras	64
<i>A. Viața și învățătura</i>	64
<i>B. Fragmente</i>	65
Prodicos	66
<i>A. Viața și învățătura</i>	66
<i>B. Fragmente</i>	66
Gorgias	68
<i>A. Viața și învățătura</i>	68
<i>B. Fragmente</i>	68
SOCRATE	73
<i>A. Viața</i>	73
<i>B. Învățătura</i>	77
PLATON	81
<i>A. Viața și învățătura</i>	82
<i>B. Doctrina</i>	88
ARISTOTEL	111
<i>A. Viața și învățătura</i>	112

<i>B. Opera</i>	113
STOICISMUL	129
<i>A. Reprezentanți</i>	129
Zenon din Cition.....	129
Chrysippos din Soloi sau din Tars	130
<i>B. Doctrina</i>	130
CEL DE-AL DOILEA ATOMISM	137
Epicur	137
<i>A. Viața și învățătura</i>	138
<i>B. Fragmente</i>	141
SCEPTICISMUL	149
<i>A. Reprezentanți</i>	149
<i>B. Doctrina</i>	151
NEOPLATONISMUL	161
Plotin	162
<i>A. Viața și opera</i>	162
<i>B. Opera</i>	164
Proclos	170
<i>A. Fragmente</i>	170
Damascius	176
<i>Opera</i>	176
ADDENDA I	183
ADDENDA II	189
NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ	195

Argument

Primul filosof grec era Thales din Milet, iar ultimul, Damascius. Durata, de cam douăsprezece veacuri, mulțimea „evenimentelor“ întâmplate, intensitatea trăirilor, puterea de imaginare și rigoarea demonstrațiilor, frumusețea construcțiilor, ca și completitudinea, ce nu este de admirat în filosofia grecilor, poate, alături de tragedie, partea de sus a acelu „miracol“ din care vine întreaga Europă spirituală? De aici, mai înainte de orice, nevoia de Grecia. Nu însă de o Grecia istorică (de o istorie trecută, de timp revolut), pentru că filosofia ei este mereu (de veacuri) personantă față cu aceea a oricărei (a fiecărei) secvențe temporale. Trecutul nu este ceva care rămâne în urmă, ci, în ordinea conștiinței, rămâne în alcătuirea ei. Așa încât, lăsându-i mereu pe greci, se cuvine să-i și citim. Cum zicea Lessing, într-o epigramă:

„Cine nu-l laudă pe Kotzebue?

Dar cine îl mai citește.

Am vrea să fim mai puțin laudați,

Și mai mult citiți!“

Această antologie este un îndemn la lectură. Și mijloc.

Școala din Milet

1. THALES DIN MILET (640-548)

„Cât îl privește pe Thales, acesta trece, consensual, drept primul filosof al naturii. Dar e puțin ceea ce știm despre această filosofie, deoarece dezvoltarea filosofică ulterioară a tezelor lui Thales și adâncirea conștientă a lor – dezvoltare pe care numai acestea puteau s-o aibă – vedem că apar la filosofii de mai târziu, dar sunt atribuite lui; cu toate că numeroase alte idei ale sale s-au pierdut, ele n-au fost propriu-zis idei filosofice speculative. [...] Dezvoltările filosofice ulterioare fac epocă deosebită la filosofii următori, care se disting tocmai prin acest caracter determinat al lor; de aceea, propriu-zis, noi nu am putut pierde nimic din filosofia lui Thales. Aceasta nu ni se înfățișează sub forma unui sistem elaborat, și anume nu pentru motivul că ne lipsesc informații despre ea, ci fiindcă cea dintâi filosofie nu poate fi încă sistem [...].

[...] Propoziția lui Thales că apa este absolutul sau, așa cum spuneau autorii, că este principiul filosofic. Filosofia începe cu această propoziție, fiindcă prin ea conștiința își dă seama că Unul este esență, este ceea ce e adevărat că numai el este ceea-ce-ființează-în-sine-și-pentru-sine.“

G. W. F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei*, pp. 158, 168.

A. Viața și învățătura*

1. Diogenes Laertios, I, 22-25. Așa cum afirmă Platon, era considerat printre cei șapte înțelepți. A fost cel dintâi om numit „înțelept... După ce s-a ocupat un timp cu treburile politice, s-a dedicat cercetării naturii. După unii, n-ar fi lăsat nici o scriere, căci *Astrologia nautică*, atribuită lui, se spune că este opera lui Phokos din Samos**; după alții, ar fi scris numai două lucrări, *Despre solstiții* și *Despre echinocții*, considerând inabordabile celelalte fenomene cerești. Se pare, după alții, că el cel dintâi s-a ocupat de astronomie și a prezis eclipsele de soare și solstițiile...

Tot cel dintâi ar fi descoperit drumul soarelui de la un solstițiu la celălalt și tot el, pentru prima oară, după unele mărturii, a arătat că lățimea Soarelui raportată la ciclul parcurs pe cer, precum și lățimea lunii, față de aceeași circumferință, reprezintă a șaptea sută douăzecea parte...

Thales a fost cel care ar fi înscris pentru prima oară triunghiul dreptunghi într-un cerc... Sunt însă alții care spun că Pythagoras ar fi făcut acest lucru...

Ibidem, I, 35-37. Printre dictioanele lui Thales care circulă și acum sunt următoarele: „Vorbăria multă nu este o dovadă de minte înțeleaptă“, „Ascute-ți mintea“, „Preferă binele, vei închide cu aceasta gurile celor flecari“.

I se mai atribuie și următoarele dictioane***: „Dintre toate câte există, divinitatea este cea mai veche, căci ea este nenăscută. Universul, cea mai frumoasă podoabă, căci este opera divinității. Cel mai mare este spațiul, căci el aleargă peste tot, cuprinde totul. Lucrul cel mai rapid este gândul, căci el aleargă peste tot. Lucrul ce mai puternic este necesitatea, căci ea stăpânește totul. Cel mai înțelept lucru este timpul, căci el dă la iveală totul.“ Thales spunea că moartea nu se deosebește deloc de viață. Când cineva l-a întrebat: „Tu atunci de ce nu mori?“, el a răspuns: „Fiindcă nu există nici o deosebire“. Când cineva i-a pus întrebarea: „Ce a fost mai întâi,

* Aici și mai departe, până la Socrate, numerotarea fragmentelor (sect. A și B) este preluată după Diels (*Die Fragmente der Vorsokratiker*). Dacă și când ordinea este schimbată, cu păstrarea însă a numărului de identificare Diels, explicația stă în aceea că fragmentele alese au fost altfel alăturate din rațiuni sistematice.

** Phokos din Samos, cunoscut numai din această referire, ea însăși săracă.

*** Atribuirea este îndoielnică.

noaptea sau ziua?”, el a răspuns: „Noaptea este înaintea unei singure Zile”. Iar când cineva l-a întrebat dacă un om care săvârșește o nedreptate se poate ascunde de zei, el a răspuns: „Nici chiar atunci când pune la cale ceva rău”. Unui bărbat adulter, care i-a pus întrebarea dacă ar putea să jure că n-a săvârșit adulterul, el i-a răspuns: „Jurământul fals nu este mai rău decât adulterul”. Când a fost întrebat ce lucru este dificil, el a răspuns: „A te cunoaște pe tine însuși”. „Ce este mai ușor?” – „A da un sfat altuia.” „Ce lucru este mai plăcut?” – „Succesul.” „Ce este divinul?” – „Ceea ce nu are nici început, nici sfârșit.” Întrebat fiind care este lucrul cel mai neobișnuit pe care l-a văzut, a răspuns: „Un tiran bătrân”. „În ce chip ar putea cineva îndura o nenorocire în modul cel mai ușor?” – „În cazul când i-ar vedea pe dușmanii lui și mai nenorociți.” „Cum am putea trăi o viață cât mai bună și mai dreaptă?” – „În cazul când n-am săvârși noi înșine lucrurile pe care le condamnăm văzându-le la alții.” „Cine este fericit?” – „Cel care este sănătos la trup, înzestrat la minte și are un caracter educat.”

20. Proclus, *Comentarii la Euclid*, 157, 10: Se spune că Thales a demonstrat pentru prima oară că cercul este divizat în părți egale de către diametru. 250, 20: El este indicat ca primul (învățat) care a știut și a arătat că unghiurile de la baza oricărui triunghi isoscel sunt egale, folosind într-o manieră mai veche cuvântul „egal” pentru „identic”. 299, 1: Acum această teoremă este astfel formulată: două drepte care se întretaie formează la vârf unghiuri egale.

12. Aristotel, *Metafizica*, I, 3, 983b 6 și urm. Dintre toți care s-au ocupat mai întâi de filosofie, cei mai mulți găseau că singurele principii ale tuturor lucrurilor sunt cele în identitatea materiei. Într-adevăr, ei considerau ca începutul, în generare, și termenul final, în pieire, acel ceva din care sunt toate existentele, în timp ce substanța persistă sub însușirile care se schimbă mereu, și că el este elementul și principiul tuturor celor ce există, care nu se naște și nu piere, ci prin însăși natura sa subzistă veșnic... Căci trebuia să fie o natură anume, una sau multiplă, din care ele iau naștere, în timp ce numai ea rămâne mereu aceeași. Asupra numărului și identității acestor principii ei nu s-au potrivit; astfel, Thales încă, întemeietorul unei asemenea filosofii, zicea că din apă vin toate (de aceea și socotea că pământul plutește pe apă), la aceasta, fără îndoială, el ajungând pe seama observației că toate își iau hrana din umezeală și că din ea ia naștere și trăiește până și caldul..., observație în funcție de care presupozitia, dar și ea în legătură cu alta, anume că semințele tuturor sunt prin natura lor umede, și din toate acestea că Apa este principiul naturii celor umede. După alții

însă, cei străvechi, care au trăit cu mult înaintea noastră..., au presupus natura cam la fel. Anume, ei au făcut din Okeanos și Tethys părinții generatori și îi puneau pe zei să jure pe apă, căreia i se zicea Styx.

13. Simplicius, *Fizica*, 23, 21. Dintre cei ce susțin că principiul este unic și în mișcare – filosofi pe care el (Aristotel) îi numește în particular și cercetători ai naturii –, unii spun că acest principiu este limitat, ca, de pildă, Thales și Hippon; ... ei susțineau că principiul (lucrurilor) este apa, ajungând la această opinie în urma observațiilor empirice. (După părerea lor) caldul se menține prin umiditate, iar tot ce este mort se usucă; semințele tuturor lucrurilor sunt umede și tot ce reprezintă hrană mustește. De acolo de unde provin toate – de acolo se hrănesc, cum apa care este principiul naturii umede le înglobează pe toate. Prin urmare, ei considerau apa ca principiul tuturor lucrurilor și demonstau că pământul este așezat pe apă.

B. Fragmente

3. Galenus, *In Hippocratis de humoribus*, I, 23. Thales, deși spune că toate se alcătuiesc din apă, susține de asemenea și acest lucru (anume că elementele se prefac unele în altele). Dar e mai bine să-i dăm cuvântul, citind din cartea a doua *Despre principii*, unde se află scris cam așa: „Cele patru elemente, dintre care afirmăm că primul este apa și într-un fel anume îl considerăm drept element unic, se amestecă laolaltă în vederea unirii, combinării și constituirii lucrurilor din cosmos. Cum de altfel am spus-o în prima parte.“

2. ANAXIMANDROS DIN MILET (?610 - ?547?)

„Cea mai bună metodă pentru a studia spiritul acestei filosofii ioniene antice constă în a o lua ca exemplu pe cea mai caracteristică: cea a lui ANAXIMANDROS. Este singura prin care se poate reprezenta cu mai multă sau mai puțină exactitate concepția despre lume. Prin el, ne putem face o idee despre lărgimea vederilor și întinderea extraordinară a gândirii ioniene. În primul rând, el a conceput un model al universului de o veritabilă profunzime metafizi-

zică și de o unitate structurală riguroasă. El a realizat, în aceeași măsură, prima hartă a Pământului, creând astfel geografia științifică. În sfârșit, matematicile grecești se nasc în epoca filosofiei milesiene.“

W. Jaeger, *Paideia*, p. 195.

A. Viața și învățătura

1. Diogenes Laertios, II, 1-2. Anaximandros din Milet, fiul lui Praxiades; el a susținut că *apeiron** este obârșia tuturor lucrurilor și elementul primordial, fără să specifice însă dacă este aer, apă sau altceva; a susținut că părțile se schimbă, dar ceea ce se prezintă ca întreg rămâne ca întreg imuabil, că pământul se află în mijlocul Universului, deținând centrul...

El cel dintâi a făcut o hartă a pământului și a mării și a construit o sferă cerească...

4. Eusebios, *Praeparatio evangelica*, X, 14, 11. Anaximandros,... el cel dintâi a construit un cadran solar pentru indicarea solstițiilor, a perioadelor de timp, a anotimpurilor și a echinocțiilor.

5.a. Cicero, *De diuinatione*, I, 50, 112. Spartanii au fost sfătuiți de Anaximandros, filosoful cercetător al naturii, să-și părăsească cetatea și casele și să se ducă să se așeze înarmați pe ogoare, cu tot ce aveau, fiindcă-i amenința un cutremur de pământ, atunci când toată cetatea s-a prăbușit...

7. Themistios, *Orationes*, 36. După câte știm, Anaximandros a fost cel dintâi dintre eleni care a cutezat să dea la iveală un tratat intitulat *Despre natură*.

9. Simplicius, *Fizica*, 24, 13. Din numărul învățaților care afirmau că principiul lucrurilor este unul, aflat în mișcare și nedeterminat, Anaximandros din Milet, fiul lui Praxiades, urmașul și discipolul lui Thales, a afirmat că principiul și elementul constitutiv al lucrurilor este *apeiron* și el a fost primul care a folosit acest termen pentru *arché* (principiu). *Arché*, afirmă el, nu este nici apa, nici vreunul din așa-numitele elemente, ci o altă substanță, *apeiron*, și el a fost primul din care își trag obârșia toate cerurile și lumile cuprinse în ele... Este cert că Anaximandros, în urma observației făcute, că cele patru elemente se preschimbă între ele, a refuzat să admită pe vreunul dintre ele ca substrat material, acceptând altceva, dincolo de ele; pe de altă parte, el nu face nașterea dependentă de

* Ilimitatul, nedeterminatul.

transformarea elementului, ci de desprinderea contrariilor, datorită mișcării eterne. De aceea, Aristotel l-a clasificat printre cei ce sunt de aceeași părere cu Anaxagoras. Contrariile sunt caldul și recele, uscatul și umedul și celelalte.

10. Pseudo-Plutarh, *Stromata*, 2. Anaximandros, legat de Thales prin prietenie, a afirmat că *apeiron* este cauza oricărei nașteri și pieiri, din care, spune el, s-au desprins cerurile și, în general, toate lumile infinite. El a demonstrat că pieirea și, cu mult înaintea acesteia, nașterea își trag obârșia din eternitatea infinită, învărtindu-se toate în cerc. Afirmă că pământul este de formă cilindrică și că înălțimea lui ar reprezenta o treime din lățime. Spune, de asemenea, că forța care generează dintotdeauna căldura și frigul s-a diferențiat în procesul de naștere al acestei lumi și alcătuiește la periferia ei o sferă de foc care înconjoară atmosfera din jurul pământului, întocmai scoarței care cuprinde tulpina copacului. Soarele, luna și stelele s-au format după ce sfera de foc s-a rupt în bucăți, iar focul a fost prins într-o serie de inele. De asemenea, susține că omul s-a născut dintru început din viețuitoare de altă specie. Ideea aceasta o sprijină pe faptul că progeniturile altor animale, curând după ce s-au născut, se hrănesc singure, prin mijloace proprii, în timp ce numai omul pretinde o îngrijire îndelungată. De aceea, așa fiind lucrurile, omul nu s-ar fi păstrat în viață de la început.

11. Hippolytos, *Respingeri...*, I, 6, 1-7. Anaximandros Milesianul... l-a audiat pe Thales. El a afirmat că principiul lucrurilor este o substanță infinită, din care își trag începutul cerurile și lumea cuprinsă în ele. Această natură este veșnică, nu îmbătrânește și cuprinde în ea toate lumile. El vorbește despre timp în sensul că nașterea, existența și pieirea ar fi determinate.

El a afirmat că *apeiron* este începutul și elementul primordial al lucrurilor, fiind primul care a întrebuințat termenul pentru elementul primordial; pe lângă aceasta, a mai spus că mișcarea este veșnică și că înlăuntrul ei se nasc cerurile. Pământul se află în stare de suspensie și nu este susținut de nimic, ci se menține pe locul lui datorită faptului că este în egală măsură depărtat de toate. Forma pământului este curbată și rotunjită, asemenea unei coloane de piatră. Noi pășim pe una dintre suprafețele de bază, iar cealaltă se află de cealaltă parte. Astele s-au născut sub forma unui inel de foc; ele s-au desprins din focul cosmic și sunt împresurate de aer. Pe dinăuntru inelului se găsesc niște deschizături ca niște răsufători, întocmai orificiilor la flaut, prin care ne apar astrele; atunci când orificiile se astupă, se produc eclipsele. Animalele s-au născut

din umezeala evaporată de căldura soarelui. Omul, la naștere, era asemenea unei alte viețuitoare, adică asemenea unui pește...

15. Aristotel, *Fizica*, III, 4, 202b 6. Orice lucru sau se înfățișează ca un principiu, sau rezultă dintr-un principiu, dar *apeiron*-ul nu are un principiu anterior lui, deoarece acesta ar constitui pentru el o mărginire. Pe lângă aceasta, *apeiron*-ul, fiind un principiu, este nenăscut și nepieritor. Într-adevăr, orice lucru născut este obligat să aibă un sfârșit și există un sfârșit pentru orice proces de pierire. De aceea, așa cum spunem noi, nu există un principiu al *apeiron*-ului, el fiind principiul celorlalte lucruri, cuprinzând totul și conducând totul, așa cum susțin toți aceia care nu admit alte cauze în afară de *apeiron*, cum ar fi „rațiunea“ (Anaxagoras) sau „prietenia“ (Empedocles). *Apeiron* este divinul. El este nemuritor și nepieritor, așa cum afirmă Anaximandros și cei mai mulți dintre cercetătorii naturii. Convingerea că există ceva infinit se ivește la cercetători mai ales în virtutea a cinci temeuri: pe temeiul timpului (căci acesta este nemărginit), apoi pe acela al diviziunii, în cazul mărimilor, căci matematicienii folosesc noțiunea de „infinit“, și, mai departe, prin faptul că numai în acest fel n-ar înceta nașterea și pieirea, anume dacă admitem că este Infinit (*apeiron*) cel din care se desprinde ceea ce se naște; de asemenea, ceea ce se prezintă limitat este totdeauna limitat în raport cu un anume lucru, astfel încât este necesar să nu existe nici o limită, dacă negreșit trebuie ca un lucru să se limiteze totdeauna față de un altul; cel mai important argument, care totodată pricinuieste tuturor nedumerire, se sprijină însă pe faptul că în gândire nu intervine nici o delimitare, că numărul pare infinit, la fel cu mărimile matematice și cu ceea ce este exterior cerului. Fiindcă lumea exterioară este infinită, materia corporală și lucrurile par a fi și ele „infinit“ (*apeiron*).

B. Fragmente

1. Simplicius, *Fizica*, 24, 13. Anaximandros a afirmat că: „Începutul lucrurilor este *apeiron*-ul... De acolo de unde se produce nașterea lucrurilor, tot de acolo vine și pieirea, potrivit cu necesitatea, căci ele trebuie să dea socoteală unele altora pentru nedreptatea făcută, potrivit cu rânduiala timpului.“